

НОВА ВЕРСИЯ ЗА ДЕСНИЦАТА НА СВ. ИВАН РИЛСКИ В ПОСЛЕДНИТЕ ПРОУЧВАНИЯ

Радко Поптодоров

Може би след прекрасното съчинение на проф. Иван Дуйчев за рилския светец и неговата обител, излязло през 1947 г. по случай 1000-годишнината от смъртта на светеца и „Народни легенди за Иван Рилски“ на Иван Фекеджиев през 1970 г. най-значителното, написано за него, е появилият се през 1992 г. труд на гръцкия архимандрит, д-р на богословието Панталеймон Пулос под заглавие: „*Св. Иван Рилски - вечен небесен покровител на българския народ*“, с подзаглавие „Опит за обширна биография на светеца с кратко приложение за странствуванията на мощите му и за историята на Рилския манастир“, София, Университетско издателство, 1992 г., с. 562. Приложенията - I-то от 464 до 515 с. и II-то от 515 до 553 с. са сърцевина на запланувания II и III том от трилогията за светеца, които авторът обещава да издаде, когато приключи изследванията си.

Авторът на този обемист труд в отдела за изворите /с.19-40/ се е отнесъл критично към онова, което нашите учени са могли да постигнат и добре го е усвоил, без да дава в това отношение нещо ново. Държейки се здраво на изворова почва, той прави често пъти многобройни съпоставки на текстове от житията на светеца и от „Завета“ му, задълбочено ги тълкува, предлага ни въз основа на това нерядко продължителни религиозно-философски екскурси, като религиозен човек, добре ерудирани в светоотеческата и аскетическа литература, с помощта на своето религиозно въображение и фантазия успява да р е с т а в р и р а живота на светеца, според моето виждане, във вярна светлина. Всъщност, това е и н о в о т о, което намираме в този труд: това е труд не на историк, на изкуствовед, на археолог и т.н., а на един дълбоко религиозен човек с душа, в някаква степен близка на душата на самия Рилски светец. В това отношение трудът му може да се характеризира като принос в нашата бедна в такава светлина литература като нещо ново и поучително за нас. Но истински принос за нас са конкретните съобщения, които авторът на книгата ни съобщава в I-то приложение към труда си, в главата „*Мистерията относно дясната ръка от мощите на светеца*“, с. 501-509.

Една случка в живота на о. Панталеимон насочва към продължителните занимания с личността и делото на св. Иван Рилски. Той разказва: „Започнах аспирантурата си в България през 1978 г. Имах възможност да посещавам често св. Рилска обител. Щастлив съм, че можах да се поклоня на големия български светец - пустиножителя Иван Рилски. Узнах, че липсва част от светите му мощи - китката от дясната му ръка. Следващата година през ваканцията в Гърция посетих о. Тинос. В разговора с игуменката Евпраксия казах, че следвам в България. Като узна това, тя любезно ме покани да ми покаже ръката на св. Иван Рилски и да му се поклоня. Така тя ме запозна само отчасти с историята на тази свещена реликва. Това възбуди у мен духовен интерес и аз започнах да търся по-обширна информация за живота и делото на Рилския пустинножител.

Оттогава и досега събирах материали, документи, литература за него. Това правих с цел да напиша съчинение и да запозная и гърците с този велик Божий угодник, родил се, живял и просиял като светец в средата на нашия многовековен съседен български народ. Така, мислех, ще допринеса, макар и малко нещо, за взаимното по-дълбоко опознаване и по-голямо сближаване на двата народа, тъй необходимо в днешното тревожно време.“
/с. 13/

Страниците от 501 до 509 о. Панталеимон отделя, за да ни запознае със своето откритие.

1. „Всеизвестно е - казва о. Архимандритът - че честната десница от мощите на св. Иван Рилски липсва. И никой не знае, кога тя е била отделена от честното му тяло и къде се намира сега. В своя труд „Св. Иван Рилски и неговият манастир“/с. 57-58/ българският учен акад. Йордан Иванов допуска, че при едно от пътуванията на рилски монаси в Русия за събиране милостиня по време на турското робство, ръката ще е била занесена там...“
/с. 501/. Архимандритът изброява някои от монашеските делегации, които са посещавали по време на робството руски царе и велможи с такава цел, като са им поднасяли като подарък прекрасни икони, свети мощи и др. /с. 502/. Популярно е убеждението, че наистина споменатата част от мощите на св. Иван е в Русия. И това убеждение е толкова силно, че през миналия век (1836 г.) манастирското братство замолило живеещите в Букурещ видни и богати българи братя Мустакови да направят потребното за откриване мястото в Русия, където би лежала десницата на светеца. Не е известно дали последните са направили нещо в това отношение /с. 502/.

Преди двадестина години проф. Николай М. Дилевски вдигна - по думите му - на крак цялата академична общественост в Русия с настояване да се направи всичко за откриване местонахождението на св. Ивановата десница. Бидейки сам по произход руснак, неговите сънародници се отзовават положително на повика му, но резултатът от издирванията им, както заявява в книгата си („Рылский монастырь и Россия в XVII-XVIII веках“, София, 1974, с. 51-52) бил отрицателен: *„нищо в историческите документи има нещо по този въпрос, нито тази част от мощите на светеца може да се открие някъде в днешна Русия.“* (там). Двамата с о. Панталеимон посетихме 2-3 пъти проф. Дилевски, за да почерпим по-подробни данни във връзка с въпроса и да проверим дали е получил някое ново съобщение. Нищо!...

Няколко години по-късно архим. Нестор, който беше 3-4 години представител на Българската Православна църква при Московската патриаршия, обнародва статия в Кирило-Методиевския вестник „За буквите“ /бр.2, 1979 г./. Въпреки интересните съобщения в тази статия за съществуването на град в Русия (Курска област) с името „Рылск“, на хълм до него със същото име, на храм в града и на хълм до града с името „Св. Иван Рилски“, на река в околността на града, назовавана „Рыло“, архимандритът (сега епископ) не съобщава нищо конкретно за ръката на светеца, но дава основание на читателя да си направи предположение, че тя може би е била занесена там, откъдето впоследствие е изчезнала.

2. Какво видял гръцкият архимандрит, когато игуменката на манастира „Владичицата на ангелите“ Евпраксия го въведа в

„Усипалницата“, за да се поклони на Рилския светец? - Едно малко сребърно ковчеже с капак във форма на ръка. Като се прекръстил и три пъти поклонил, той отворил капака на ковчежето и целунал частта от ръката на светеца. На обратната страна на ковчежето с издълбани букви в метала той прочел:

„ АΨΠΗ 1788
ΜΕΡΟΥΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΗΟΥΑΝΟΥ
ΗΕΡΕΥΣ ΚΑΙ ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΟΥ
ΠΡΟΤΟΥ ΚΤΗΤΟΡΟΣ
ΓΛΟΥΚΟΣΤΑΝΤΗΣ ΝΗΣΟΛΑΟΥ
ΗΕΡΕΟΥΣ ΑΣΗΜΟ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΑ
ΔΗΜΗΤΡΙ ΧΡΙΣΙΚΟΣ...“

„Аксипи 1788
част на свети Йоан,
иерей и чудотворец,
пръв ктитор,
Костадинов син Николай
иерей, Асимо презвитера
Димитрий Златар...”

/с. 503/

Кой е този „свети Йоан иерей и чудотворец“? Малко скептично речено, в Гърция един ли е „свети Йоан иерей и чудотворец“? Но той е и „пръв ктитор“, т.е. „пръв основател“, но на какво: на манастир ли, или на църква? И къде се намира този манастир или църква - в Гърция, или в България, или някъде другаде? О. Панталеимон Пулос пита: „Какво можем да кажем по приведения по-горе надпис?“ И сам отговаря: „За сега само това, че в един от Цикладските острови се пази „дясна ръка“ в сребърна мощехранителница, изработена в 1788 г. от някой си златар Димитър, по поръчка на Никола иерей, син на Костадин и на Асма презвитера и че тази ръка е „част на свети Йоан, презвитер и чудотворец, пръв ктитор“ / с. 504/.

3. Архимандритът би се въздържал да прави всякакви заключения само въз основа на изложеното, ако не беше се запознал там с още един многозначителен факт: една неизвестна нам „Служба на св. Иван Рилски“, написана през 1917 г. от гръцкия автор - благочестив християнин и религиозен писател Александър Мораитидис. Последният написал Службата по молба на тогавашната игуменка на манастира, Теодосия, починала в 1933 г. Тя пък получила ковчежето на ръката на св. Иван от един престарял иеромонах Гавраил от о. Сирос, който не искал то със светинята вътре да попадне в ръцете на някой мирски човек или по някакъв друг начин да се загуби. Йеромонах Гавраил ще е предал реликвата в ръцете на игуменка Теодосия доста време преди 1917 г., тъй като авторът на Службата ѝ се извинява, че много се забавил да изпълни молбата ѝ. Йеромонах Гавраил ще е казал на игумения Теодосия, че ръката в ковчежето е на св. Иван Рилски, защото и Мураитидис я озаглавил: „Служба на преподобния наш отец Йоан Чудотворец, който е живял като пустинножител на планината Рила и там е построил своя манастир. Атина, 1917 г.“ Написана е калиграфично и на скъпа хартия. В съпроводително писмо до Теодосия Ал. Мураитидис пише, че започнал да съчинява Службата на 6.X. и я завършил на 15.X.1917 г., неделя, в своя дом на ул. „Каподистрия“ 12, с помощта, благословението и вдъхновението на преподобния Отец и Чудотворец. Един пасаж от текста гласи: „Наистина, забавих се много да пристъпя към тази работа и поради помрачаването на

ума ми от многото ми грехове и поради нападащите ме поради тях всякакви лишения и болести. Но след второто прочитане на писмото Ви, преблагочестива госпожа Теодора, съзрях съгласието на чудотвореца Йоан, чиято честна десница бяхте удостоена да придобиете, тогава се заех и завърших химните със страх и боязън, търсейки помощта на Преподобния, която и получих. Разбира се, и с молитвите на Вашето благочестие. Така че имате вече Похвалата на Вашия и на моя Покровител и можете да празнувате светото му преминаване в славата на Христа, на Когото той е бил почитател през целия си живот, станал дивен с много благодат заради борбите му за добродетелта. Пеещите и празнуващите, молете се за скромния съставител, щото в покаяние да се намери в страшния онзи ден.“ /с. 504-505/. Следва подписът на Ал. Мураитидис.

Службата е издадена от архим. Николаос Протопапас през 1979 г. Той пише в предговора към изданието, следвано от Службата и след нея от едно житие на светеца, взето от Синаксара на св. Никодим Агиорит († 1806 г.), следното: „Преподобният Йоан, рилски пустинножител, за мнозина (т.е. гърци - б.а.) е непознат светия на Българската църква. Но в свещения остров на Св. Богородица Тинос и по-специално - Кехровуни, той е всеизвестен и всеобичан, тъй като повече от 60 години в тоя манастир (в девическия манастир „Владичица на ангелите“ на планината - б.а.) се намира неговата честна дясна ръка, която благоухае и дава благодат на пристъпващите с вяра. Светата десница на преподобния Йоан била донесена в манастира от някой си иеромонах Гавриил, от остров Сирос и дадена на тогавашната игуменка Теодосия (1933 г.). Сега светите мощи се пазят в храма на усипалницата на манастира „Всех Святых“. Тази свещена Служба на преподобния наш отец Йоан Рилски от България, чудотвореца, е издала осветената с благодатта на „Владичицата на ангелите“ повече от 100-годишната света женска обител в Кехровуни на светия остров Тинос и я поднася на православното гръцко общество като съвсем малък принос към започналото литургическо общение с останалите братски православни църкви.“ /с. 503, с. 505/.

Съпоставяйки всичко изтъкнато с надписа на ковчежето, архим. Пантелеимон Пулос има основание да твърди, че ръката на св. Иван сега се намира не в Русия, а в Гърция, на споменатия малък Цикладски остров Тинос.

4. Архимандрит Пулос по-нататък си поставя трудния за разрешение въпрос „какъв е пътът, обаче, на тази дясна ръка - част от мощите на св. Иван Рилски - до Егейския архипелаг, по-точно до остров Тинос? Как тя е попаднала там?...“ /с. 505/.

Възможният отговор е следният. През 1768 г. Франция успяла да тласне Турция във война с Русия. Французите, преследвайки своите интереси, целели да концентрират силите на турците на север, за да остане Източното Средиземноморие свободно от присъствието им. Самите турци пък искали да възвърнат Подолието и други региони на север от Черно море. Положението на Русия било тежко. В следната 1769 г. международното положение се изменило в полза на Русия, тъй като между двете западни велики сили Франция и Англия се засилили стремежите за доминиране една над друга. На страната на Франция била и Испания. Русия

пък подобрила отношенията си с Англия. Войските ѝ се сражавали на няколко фронта - в Кавказ, по брега на Черно море, в Молдова и Влашко, като дори преминали тук, под командата на ген. Румянцев и навлезли през Дунава в България, стигайки даже южно от Шумен. Русия тогава нямала излаз на Черно море. Княз Алексей Орлов предложил на императрица Екатерина II да нападнат Турция от юг, в гръб. Това било възможно, ако се мине през Балтика, Ламанш и Гибралтар. Англия осигурила път на руската флота през Ламанш като предупредила Франция и Испания срещу заплахата с война, ако пречат на руската флота да мине през Гибралтар.

На 4.VI. 1769 г. от Кронщад през Балтика, Ламанш и Гибралтар тръгнала първата ескадра от 15 кораба начело с генерал Спиридов. Брояла 5582 моряци; следващата тръгнала от там скоро след първата. Наброявала 9-10 кораба с 3000 души. Още по-късно двете ескадри били настигнати от третата с нови 3000 войници. Същевременно руски агенти по сухо, между които и един подполковник-българин на руска служба Назар Каразин, вдигнали на крак населението на Черна Гора и на Пелопонез. При нееднократните морски сражения турската флота била почти унищожена. Моряците на генерал Орлов стъпили на Пелопонез. После войниците от трите ескадри се настанили на о. Псара, където руското военно духовенство отслужило св. Литургия в църквата „Св. Преображение“, а войската направила военен парад. На 5.VI.1770 г., след нови боеве при Чешме, турската флота била окончателно съсипана и целият Егейски архипелаг преминал под властта на руската императрица Екатерина II. Християнското население ликувало от радост. Русите сега се установили за продължително време на пристанище Науса на о. Парос. В продължение на цели 4 години, до сключване на Кючук-Кайнарджийския договор в 1774 г. те владеят, наред с другите, и всички Цикладски острови.

Отец Пантелеимон Пулос предполага, че като тръгнали от Кронщад, за да направят диверсия на турската армия, която била на Крим, да освобождават християнското население на Гърция, на островите и въобще на Балканския полуостров, русите ще са взели със себе си и дясната ръка на св. Иван Рилски. Той е минавал в техните очи като патрон и небесен покровител на цялото балканско население. Впрочем, тогава те не са правили съвсем ясна разлика между славяни и гърци на Полуострова: за тях всички са били християни. Те ще да са били убедени, че св. Иван ще ги покровителствува в опасното им пътешествие, тъй като те идват да освободят неговите сънародници от робството им на агаряните. Тогава тази вяра, за разлика от сега, е била силна и е стимулирала хората към действие. Руснаците пък в това отношение се различават от много други.

При това не трябва да забравяме, че руските военноморски сили са били придружавани от много военноморски свещеници под ръководството даже на архиереи. Владиката Анатолий е бил висш началник на духовенството, придружаващо руските военноморски сили на княз Орлов. Същевременно владиката Анатолий е представител на руската църква и на императрица Екатерина II пред местното гръцко духовенство и християнско население. Той е във връзка с няколко местни архиереи - архиерея на Андрос - Йоасаф, на Наксос - Антимос, на Тинос - Мелетиос, на Трис - Гавриил, на Дзиас и Термиас - Григорий и др. На 13.II.1771 г. тези архиереи

подписват документ, в който заявяват, че с радост се поставят под подчинение на руската императрица. Владиката Анатолий е полагал грижи за отстраняване на някои нередности в отношенията на местните владици към Вселенския патриарх, като настоявал той да бъде уважаван от тях, а те да му се подчиняват и да имат помежду си сговор. Той дори написва послание, с което се опитва да уреди несъгласията между Андроския архиепiscop Йоасаф и монасите от манастир „Живоносен източник“.

Авторът на най-новото изследване за св. Иван Рилски завършва своето изследване така:

„Именно Владиката Анатолий ще е донесъл дясната ръка от мощите на рилския светец в архипелага. Руското духовенство донася на корабите си още много други свещени предмети: кръстове, икони, камбани, купели, които имат и сега руски надписи върху себе си; иконостаси, евангелия, книги, одежди и т.н. Русите дори полагали грижи да се построяват нови и да се реставрират стари църкви по островите. Например в с. Камбос на о. Тинос и сега съществува богата църква „Св. Екатерина“. Тя е построена през 1771 г. по времето на руското присъствие на архипелага, „с паричната поддръжка на княз Андрей Орлов“. Наименована е „Св. Екатерина“ заради руската императрица, която също се нарича Екатерина. На камбаната на храма е вградена плочка с руската императорска емблема. Храмът на св. пророк Илия в града на о. Наксос е под грижите на императрица Екатерина. В центъра му се пази мраморен камък, на който русите са изсекли „корена Иесеев“. Образите на иконите, които тогава са били донесени от Русия, са в руски стил; също и митрите, които носят светците, са в руски стил. В митрополитската църква на о. Наксос се пази голямо, позлатено и украсено със скъпоценни камъни св. Евангелие на руски език. Пак там се пази и ушито със златна сърма „Тялото Христово“ (т.е. плащеница - б.а.), поставено във витрина. Всички тези предмети и много още скъпи реликви са подаръци от императрица Екатерина II по времето на руското владичество на архипелага. Също така и в много други църкви и манастири пак на Цикладските острови се пазят свещени и скъпи предмети, донесени от руснаците тогава.

Би могло да се изброят тук още много факти като изложените по-преди, които биха направили о. Панталеимоновата хипотеза за пътя, по който светлата десница на Рилския светец е достигнала до о. Тинос още по-убедителна и очевидна. Но и с тези аргументи тя достатъчно изяснява обстоятелството, защо въпреки всички усилия, никъде до сега в Русия не се намери ръката на светеца.

Що се отнася до литературата, изролзвана от автора, ще се ограничим само с някои посочки. За плана на императрица Екатерина II и княз Орлов за нападение на Турция от юг - откъм Егейско море и пътешествието на трите руски ескадри до Егейско море авторът използва главно труда на руския автор **Евгений Викторович Тарле** под заглавие „Три экспедиции русского флота“, Военное издательство министерства обороны Союза ССР, Москва, 1956 г., всичко 124 с.; а за изложените тук споменати и за някои неспоменати факти, имена и подробности авторът о. Панталеимон привежда трудовете на гръцките автори **архим. Николаос**

Протопапас, Димитриос Пасхалис, Е., Георгиос Доризас, Лагуру
Стилиану, Алексос Флоракис и др.